

In the article the peculiarities of development of medical and health tourism in Ternopil region are discussed. Medical and health tourism is one of the advanced ways of developing tourism in the region. It has been defined that health resort branch in the region is an important part of medical and health tourism. In Ternopil region there are necessary conditions for development of medical and health tourism, such as favorable climate resources, natural mineral waters, therapeutic muds, forest resources and hill-shaped landscapes.

The current state and tendencies of development of the health resort branch in Ternopil region have been analyzed. The research has proved, that in Ternopil region, as in Ukraine generally, the number of medical and health institutions has been decreasing, and the number of those, who have been health improving, too.

In the year 2017, Ternopil region had 9 health resort and sanitary institutions, among them we can name health center «Medobory», health center «Zbruch», child health center «Barvinok» etc.

Health center Medobory in Konopkivka village, Tedebovia region is scientific and research base of the spa medicine and physical therapy department of Ternopil medical university. The kind of things such as cardiovascular system, locomotorium, diseases connected with bones, muscles, chords, and radiculitis, neuritis, neurosis as well are successfully treated here.

Mykulyntsi balneary is very important for treatment and health improvement. In 1967 it became the regional physiotherapeutic rehabilitation hospital. It is equipped with modern diagnostic and health-improving facilities.

Regional physiotherapeutic rehabilitation hospital in Bilche Zolote is the leading specialized medical and preventive institution in Ternopil region, which provides highly qualified medical treatment, complex rehabilitation and renewing treatment.

Zalishchyky regional public child health center is situated in the picturesque area by the River Dnister, where children at the age from 3 to 15 years can improve their health and during one shift about 100 children can be treated at the same time.

The child health center «Barvinok» is also known on the territory of Ukraine. This is the only specialized ophthalmological health center of high category in Ukraine and since 1992 it provides diagnostics and complex conservative and surgical eyesight treatment for children and adults.

In 2017 the amount of numbers for treatment and health improvement in specialized institutions (health centers, child health centers) in Ternopil region was 930, in comparison with 2010/2011 in the region there were 18 health improving institutions and recreation institutions. The total number for people to be treated and improve health was over 2,400. During 2017 in health centers and recreational institutions of the region there have been treated and improved their health and rested 7,500 people, which is three times lower number than in 2000. The highest number of people improved their health in health centers (4,600) and child health centers (1,800).

It is highlighted that the advanced ways of development medical and health tourism in the region is health center treatment which is based on using natural mineral waters such as «Naftusia» and «Druskininkai», muds, spa treatment and speleotherapy.

Investment projects, focused on rearrangement of the recreation base in «Zbruch» and «Medobory» health centers might make them attractive to people who have problems with locomotor apparatus and gastro-intestinal tract from different parts of Ukraine and abroad.

Key words: medical and health tourism, health resort branch, medical and health recreation, mineral waters, recreational and tourism complex.

Надійшла 28.03.2019 р.

УДК 379.85 : 504

DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.19.2.22>

Віталій СИЧ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

У статті розглянуто питання відсутності єдиної використовуваної термінології в сфері екотуризму, пропонуються уточнення в діючих поняттях і дається нове поняття екотуристської діяльності. Запропонована класифікація видів туризму з урахуванням критерію туристської дестинації. Наголошено на активізацію процесів формування системи природоохоронних територій, в тому числі і в Україні, які виступають основою для розвитку екотуризму. Сформульовано та обґрунтовано ключові принципи розвитку екологічного туризму. На підставі аналізу різних варіантів виділення видів і форм екологічного туризму запропонована класифікація видів екологічного туризму.

Ключові слова: екотуризм, рекреаційно-туристська діяльність, природоохоронні території.

Актуальність дослідження. Зміни, що виникають на світовому ринку туризму, підтверджують той факт, що в розвитку туризму відбувається зміна стереотипів відпочинку, обумовлена зміною системи суспільних цінностей і особистісних мотивацій. Одне з важливих досягнень кінця ХХ в. - підвищення са-

мосвідомості і розуміння глобальних проблем людства широкими масами. В цілому по світу збільшується "середній" клас, який виступає за екологізацію різних сфер життя, безвідмовно діє універсальний "закон підвищення попиту на "екологію" у міру зростання добробуту". Однак мало одного розуміння необхідності

вирішувати проблеми і бажання поліпшувати якість життя - необхідно виробити дієві механізми грамотного взаємодії людини і природи. Всі вищевикладені виклики часу і пануючі в суспільстві настрої сприяли становленню екологічного туризму як одного з раціональних засобів використання туристичних ресурсів. У ньому закладено величезний потенціал. Еко-туризм, як і будь-який інший вид туризму, є "фактором вдосконалення якості життя".

В даний час на світовому ринку туризму склалися такі стійкі тенденції, що відображають характер уподобань - подорожі стають частішими і менш тривалими та активно розвиваються спеціалізовані види туризму. Незадоволеність традиційною схемою відпочинку в місцях, де зосереджена велика кількість відпочиваючих, викликає зростання частки подорожей, що планується самостійно та здійснюються індивідуально або невеликими групами. Відповідно, відбувається розширення спектра пропонованих туристсько-рекреаційних послуг, диференціація видів обслуговування туристів, в тому числі нових форм обслуговування. Це викликає зміни в загальноприйнятих класифікаціях форм туристської діяльності і видів туризму, оскільки вони переважно будуються на визначенні мети подорожі, яка в наш час стає все більш різноманітною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція екологічного туризму привертає фахівців з різних галузей - географів, економістів, екологів, біологів, соціологів. За словами Франческа Франжіаллі (генеральний секретар ЮНВТО з 1997 по 2009 рр.) екологічний туризм далеко не є другорядною діяльністю і не повинен бути розцінений як тимчасова примха, рекламний хід або вторинна ринкова ніша. Екологічний туризм є однією з козирних карт майбутнього туристичної галузі, зважаючи на своє вагоме значення в проблемі розвитку збалансованої, життєздатної і відповідальної індустрії туризму [13]. В Україні дослідженню стану, проблем та перспектив розвитку екологічного туризму присвячено наукові праці багатьох вітчизняних вчених, зокрема: О. Любіцевої, С. Сонька, О. Дмитрука, В. Кекушева, В. Степаницького, Ю. Зінька, Т. Лужанської, В. Вишневського, О.Козловського, О. Воробйової та ін. Вигідно відрізняються своєю різноманітністю підходів до аналізу еко-туристської діяльності зарубіжні наукові школи екотуризму, серед яких досить чітко виділяються 4 школи - американська, австралійська, німецька, мексиканська. Концепції екологічного і стійкого туризму знайшли відображення в роботах Й. Криппендорфа, Г. Цебаллос-Ласку-

рейна, В. Страсдаса, К. Цифера, Д. Феннеля, Р.Хілі та ін. Серед російських дослідників найбільш відомі в цьому напрямку роботи А.В.Дроздова, Т.К.Сергєєвої, Є.Ю.Ледовських, Н.В.Моральова, Т.В.Бочкарьової, В.П.Чижової, В. В. Храбовченка.

Оскільки екологічний туризм є відносно молодим видом туризму, його понятійний апарат слабо розроблений, в силу розмитості визначення терміна «екологічний туризм», часто відбувається невиправдана підміна понять, що призводить до проблем статистичного обліку і нерозуміння специфіки даного явища. Більшість досліджень розглядає екологічний туризм як подорожі по особливо охоронюваним природним територіям, звужуючи тим самим перелік видів екологічного туризму і недооцінюючи його роль і значення у сталому розвитку туристичної галузі. Таким чином, **метою** нашого дослідження є розробка та уточнення концептуальних положень щодо розвитку екотуризму.

Результати дослідження та їх обговорення. Спираючись на прийняту Всесвітньою туристською організацією (ВТО) класифікацію, можна виділити наступне угруповання форм рекреаційно-туристичної діяльності, спрямованих на задоволення мети відвідування і вподобань відвідувачів:

- 1) дозвілля, рекреація, відпочинок (форми туристської діяльності включають екскурсії, відвідування магазинів, спортивних і культурних заходів, рекреаційні та культурні види діяльності, участь в аматорських видах спорту, відпочинок на пляжах, круїзи, літні табори тощо);
- 2) відвідування знайомих і родичів (поїздки до родичів або знайомих, відпустка з виїздом на батьківщину, догляд за інвалідами);
- 3) ділові та професійні цілі (участь в нарадах, конференціях або конгресах, галузевих ярмарках і виставках; заохочувальні тури для співробітників; участь в професійних спортивних заходах; державні відрядження, в т.ч. дипломатичного й військового персоналу, а також співробітників міжнародних організацій; оплачуване навчання, освіта та дослідницька діяльність; мовні, професійні чи інші спеціальні курси);
- 4) лікування (відвідування курортів, клінік, оздоровчих санаторіїв, центрів здоров'я та інших видів оздоровлення й лікування);
- 5) релігія і паломництво (участь в релігійних заходах і паломництвах);
- 6) інші цілі (екіпажі літаків і суден пасажирських перевезень, транзит, інші категорії).

Очевидно, що представлена класифікація носить узагальнюючий характер, є певна складність виділити відмінні характеристики різних видів туризму, а також будь-яким чином модифікувати цю класифікацію відповідно до зростаючої кількості цілей і мотивів туристських поїздок. Це призводить до необхідності ввести додатковий критерій, який відображає залежність видів туризму і форм туристської діяльності від можливостей території, яка, маючи конкретний набір ресурсів і характеристик, стає привабливою для потенційних

туристів. Правомірність такого підходу обумовлена тим, що це положення є смисловим в термінах теорії туристської дестинації або цільової туристської території. Таким чином, стає можливим з'єднати в єдину класифікаційну залежність від туризму, мету туристичної поїздки і характеристику туристської дестинації (конкретної території). Так екологічний туризм набуває своє законне місце в класифікації. Запропонована нами класифікаційна схема видів туризму представлена в табл. 1.

Таблиця 1

Класифікація видів туризму з урахуванням критерію туристської дестинації

Вид туризму	Мета туристичної подорожі	Цільова туристська місцевість
Пляжний туризм	Відвідування прибережних курортів	Комфортабельні місця відпочинку поблизу водойм
Культурний туризм, в тому числі етнічний і культурно-розважальний туризм	Відвідування місць зосередження історико-культурної спадщини, а також місць проведення культурно-розважальних заходів	Території зосередження об'єктів культурної спадщини
Науковий туризм	Відвідування місць проведення конференцій, симпозіумів	Території, які мають розвинену інфраструктуру
Діловий туризм, що включає конгресовий туризм, ділові поїздки	Відвідування місць проведення ярмарків, виставок, фестивалів, торгових центрів, проведення ділових зустрічей	Території, які мають розвинену інфраструктуру
Ностальгічний туризм	Відвідування батьківщини, місць проживання родичів, друзів	Історична батьківщина, місця проживання та поховання родичів, друзів
Навчальний туризм	Відвідування місць розміщення освітніх центрів, навчання конкретним видом діяльності	Території розміщення освітніх центрів
Лікувально-оздоровчий туризм	Відвідування місць розміщення лікувально-оздоровчих об'єктів і медичних центрів	Території розміщення лікувально-оздоровчих об'єктів і центрів
Спортивний туризм	Відвідування місць проведення спортивних заходів	Місця розташування спортивних об'єктів, а також території, що дозволяють займатися спортивною діяльністю
Релігійний туризм	Відвідування святих місць	Місця розташування священних об'єктів, зосередження релігійних реліквій
Екологічний туризм	Відвідування пам'яток і визначних пам'яток природи, вивчення природи, екологічна освіта	Мальовничі ландшафти, розташовані, як правило, на природоохоронних територіях; в гірській місцевості; на ділянках первозданної природи; на об'єктах культурно-етнографічного значення

Застосовуючи територіальний підхід до класифікації, необхідно чітко виділяти відмінні критерії кожного виду туризму, які дозволяють їх розмежовувати і виділяти цільову туристську місцевість, а також співставляти можливості території з обмеженнями, що накладаються туристичною діяльністю. Як видно з табл. 1, екологічний туризм потребує для свого розвитку, перш за все, природні непору-

шені ландшафти.

Починаючи з другої половини ХХ століття в світі різко активізувався процес формування системи природних охоронюваних територій (ПОТ) - ділянки землі, водної поверхні і повітряного простору над ними, де розташовуються природні комплекси і об'єкти, які мають особливе природоохоронне, наукове, культурне, естетичне, рекреаційне та оздоровче

значення, які вилучено рішеннями органів державної влади повністю або частково з господарського використання і для яких встановлено режим особливої охорони. На нашій планеті охоронювані природні території різних форм і статусу складають близько 15% суші, і є тенденція до збільшення цього показника [4].

Оскільки функціонування даних територій пов'язано з особливим режимом охорони, то організація використання їх ресурсного потенціалу обмежена певними видами діяльності. Отже, виникає проблема розвитку на ПОТ таких видів економічної діяльності, які максимально ефективно використовували б такі специфічні виробничі фактори, як естетичні природні ландшафти, культурно-етнографічна спадщина і сприятливу екологію. Відмітимо також, що у світі немає єдиного підходу до класифікації територій та об'єктів, що входять до ПОТ. В багатьох країнах світу відсутня така категорія, як охоронювані території, де здійснюються різні заходи з охорони традицій і звичаїв (антропологічні резервати, об'єкти світової спадщини змішаного типу (культурно-природного) та ін.), які все більше викликають зацікавлення у туристів [6].

В Україні до системи ПОТ входять території та об'єкти природно-заповідного фонду, до яких відносяться: біосферні заповідники, природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища та штучно створені об'єкти; водно-болотні угіддя; території, що можуть бути включені до екологічної мережі, перелік яких визначено Законом "Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки" [7].

Нагальність розвитку на територіях ПЗФ рекреаційно-туристичної діяльності, в тому числі і екологічного туризму, на наш погляд, є очевидною. Відповідно до ст. 9 та Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [3], одним із видів використання територій та об'єктів ПЗФ є використання в оздоровчих та інших рекреаційних цілях. Згідно ст. 21 Закону України "Про природно-заповідний фонд України" в національних природних парках, з метою збереження природи, здійснення оздоровчої, науково-освітньої роботи, екологічного виховання, крім заповідної та господарської зон виділяють зони регульованої рекреації та зони стаціонарної рекреації. В межах зони регульованої рекреації проводяться короткочасний відпочинок та оздоровлення людей, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць. У цій зоні облаштовуються екологі-

чні стежки та організуються туристичні маршрути. В зоні стаціонарної рекреації проводиться довготривалий відпочинок, організований туризм, санаторно-курортне лікування. Таке зонування може здійснюватись і в регіональних ландшафтних парках [5].

Таким чином, у ході еволюції суспільства в різних країнах світу виникають, з одного боку, проблема задоволення нової потреби в екологічних враженнях, а з іншого боку - проблема ефективного використання специфічних ресурсів ПОТ. Одним з рішень цих проблем може бути заміщення масових видів туризму на екологічний туризм. Як показує світова практика, екологічний туризм стає не тільки помітним екологічним явищем, але й сектором індустрії туризму, який дуже динамічно розвивається.

Як показує світовий досвід, природоохоронні території є ключовим фактором залучення екотуристів. Дослідження, що проводяться з 1990-х років виявляють, що в уподобаннях туристів стався зсув від традиційних дестинацій в Європі до широкого спектру природних дестинацій, розташованих переважно в країнах, що розвиваються [11].

Розробка концепції екологічного туризму є настільки новим явищем в індустрії міжнародного туризму, що в даний час немає єдиного науково обґрунтованого підходу навіть до використовуваної термінології. При цьому навіть основний термін - «екотуризм» - не отримав достатньо точного визначення не тільки у вітчизняній науковій літературі, але й в світовій практиці. Найбільш часто поняття «екотуризм» асоціюється або замінюється такими термінами, як: «альтернативний», «стійкий», «м'який», «зелений», «сільський», «природний», «науковий», «безпечний» і т. д. [9, 10, 12]. Кількість термінів зростає за рахунок залучення іншомовних термінів та термінів з різних суміжних наук: біології, географії, економіки, соціології, медицини. Всі вони відображають ті чи інші його істотні риси і свідчать про різноманітність його форм, однак різноманітність такого роду визначень не відповідає вимогам їх однакового розуміння, наприклад, для цілей міжнародної статистики, прогнозування, планування тощо. Розкриємо найбільш поширені з термінів.

"М'який туризм" ("Soft tourism", "Nature tourism with a soft touch") спрямований на скорочення або запобігання, негативних соціальних, культурних та екологічних наслідків, що виникають особливо в формі масового туризму. Він також може називатися «відповідальним туризмом», термін, що виражає зацікавленість в одному виді туризму з боку проектува-

льників, туроператорів і туристів і відповідальне ставлення до соціальної та культурної структур місцевого населення і дбайливе ставлення до природних ресурсів.

В статистичних збірниках, які випускаються Всесвітньою туристською організацією для підрахунків прибуттів і надходжень від різних видів туризму використовують поняття "природний туризм" (Nature based tourism) – це будь-які види туризму, які безпосередньо залежать від використання природних ресурсів, включаючи ландшафти, рельєф, води, рослинність та диких тварин. В якості різновиду природного туризму іноді виділяють туризм в дикій природі (Wildlife tourism), метою якого є спостереження за дикими видами флори та фауни в їх природних місцях існування, однак він може включати в себе також сафарі та рибалку. Але "природний туризм" поняття дуже широке, воно як правило базується на бажаннях людини відпочити у дикій природі та може включати полювання, рибальство, подорожі на моторних катерах. Таким чином воно та не завжди тотожне поняттю "екологічний туризм", яке має враховувати розумне і стійке використання природних ресурсів.

Обговорення екотуризму в межах контексту альтернативного туризму (Alternative tourism) не може бути відірвано від контексту масового туризму. У туристичній літературі екотуризм зазвичай розглядається як форма "альтернативного туризму", яка робить акцент на природні, а не на культурні пам'ятки. Щоб оцінити цей цінносно-орієнтований зв'язок, необхідно переглянути основні концептуальні події, які відбулися в галузі вивчення туризму починаючи з 60-х років минулого століття. В післявоєнний період переважала "захисна" концепція, яка мала тенденцію розглядати туризм не критично, як економічну перевагу для більшості туристичних дестинацій. Таким чином виник сектор масового туризму. Протягом 1970-х років, "захисна" концепція зіткнулась з "запобіжною" концепцією, що розглядала масовий туризм у більш критичному світлі через його негативні наслідки. Наступним логічним кроком у цій еволюції стала поява на початку 1980-х років "адаптаційної" концепції, яка представила поняття "альтернативного туризму" як доброякісну альтернативу масовому туризму. Виходячи з таких позицій, екологічний туризм логічно підпадає під альтернативний туризм. Масовий туризм стоїть у цій моделі як взаємовиключна категорія туризму, розділена так званим "концептуальним бар'єром" (Clarke, 1997). Саме така структура (рис. 1) є поширеною в літературі.

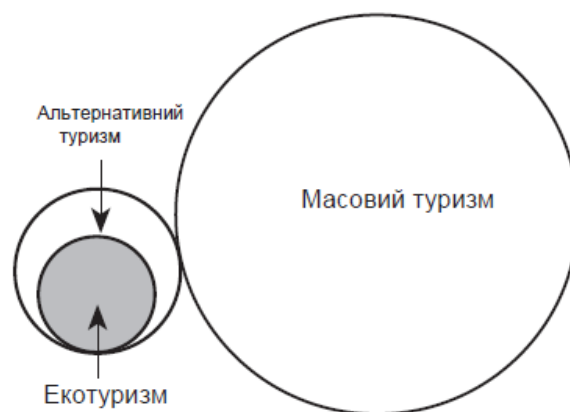

Рис. 1. Альтернативний туризм і екотуризм - концептуальний підхід

Також існує інша точка зору, згідно якої межа між альтернативним і масовим туризмом нечітка, так само як між екотуризмом і масовим туризмом. Для багатьох вчених і практиків, концепція "масового екотуризму" є зрадою принципу "екотуризм не для всіх". Логічно припустити, що невелике екологічне підприємство більше імовірно відповідатиме вимогам сталого туризму, з іншої сторони, немає ніяких причин, чому масовий продукт не може бути стійким.

Відносити, що виникають між масовим туризмом і екотуризмом можуть рухатися в напрямку синтезу, конвергенції та симбіозу. Екотуризм може зміцнити продукт масового туризму, пропонуючи можливості для диверсифікації, що користується особливою привабливістю в світлі збільшення "екологізації" туристичного ринку. Також екотуризм може допомогти привернути екологічну обізнаність основному сектору, тим самим сприяючи його руху в напрямку стійкості. У свою чергу, масовий туризм надає великий ринок потенційних екотуристів, що допомагає позиціонувати екотуризм як важливу зацікавлену сторону (стейкхолдера), здатну лобювати інтереси нарівні з зацікавленими сторонами в інших секторах, таких як сільське господарство та лісозаготівля. Взаємовідносини, які сприяли цьому менш традиційному сприйняттю форм туризму зображені на рис. 2.

Весь туризм позначений єдиним колом, в межах якого турпродукти альтернативного туризму складають невеликий компонент, який плавно поступається місцем масовому туризму (пунктирна лінія являє собою перехідну зону, а не різку межу). Екотуризм позиціонується як різноманітна діяльність що збігається як з компонентами альтернативного, так і масового туризму, тим самим охоплюючи всі варіанти - від самотнього пішохідного туризму до автобусних турів відпочиваючих курортників,

яким пропонується денна екскурсія до візит-центрів природоохоронних територій [12].

Рис. 2. Альтернативний туризм, масовий туризм та екотуризм - емерджентний підхід

Концепція сталого туризму (Sustainable Tourism), яка виникла у 1980-х роках, як виявилось, більш суперечлива, ніж концепції екотуризму або альтернативного туризму. Хоча ідея сталості з'явилась набагато раніше в туристичній літературі, сам термін "сталий туризм" став використовуватися після того, як у 1987 році Всесвітня комісія ООН з навколишнього середовища та розвитку (WCED) випустила звіт "Наше спільне майбутнє", який популяризував концепцію "сталого розвитку". Сталий туризм був задуманий як туризм, який не загрожуватиме економічній, соціальній, культурній або екологічній цілісності туристичної дестинації на протязі тривалого терміну [10]. Він повинен відповідати тим же критеріям екологічності та впливу на соціальну сферу, як «м'який туризм», але при цьому повинен орієнтуватися на інтереси місцевого населення [9]. На рис. 3 представлено умовне зображення, що характеризує взаємозв'язок екотуризму з іншими формами туризму.

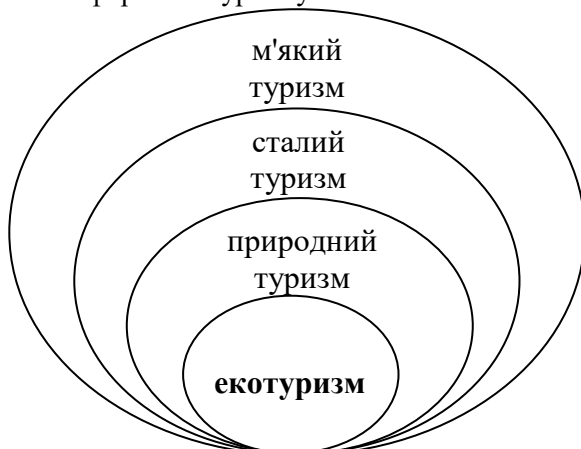

Рис. 3. Зв'язок екотуризму з іншими формами туризму

Наприклад, сталий туризм може реалізуватися і в містах, при цьому екотуризм відбу-

вається в близьких до природи областях з урахуванням екологічних, соціальних і культурних впливів. Він повинен сприяти участі місцевого населення в розвитку регіону. Виходячи з цього, екотуризм пов'язує сталий розвиток території з охороною природи, тобто він повинен робити внесок в збереження природних ресурсів, а також передбачає і можливості екологічного навчання для туристів і населення. У той час як м'який туризм прагне лише до запобігання негативних екологічних дій, то в результаті розвитку екотуризму досягаються додаткові позитивні ефекти.

Серед інших сучасних різновидів туризму, близьких до екотуризму, можна ще виділити пригодницький туризм, трекінг, АСЕ туризм ("adventure, cultural, ecotourism" – "пригодницький, культурний, екотуризм"), сільський туризм, NEAT-туризм ("nature, ecotourism, adventure tourism" – "природний, екотуризм, пригодницький туризм"), 3S туризм ("sun, sea, sand" – "сонце, море, пісок"). Деякі маркетологи віддають перевагу терміну "АСЕ туризм", оскільки вважають, що по-перше, існує безліч обставин, за яких практично неможливо будь-яким чином розмежуватись між трьома компонентами, оскільки туристи одночасно знайомляться з культурною і природною спадщиною застосовуючи в тому числі пригодницькі елементи. По-друге, такий синтезований туристичний продукт може бути популярним серед споживачів, які шукають диверсифікованого та більш цілісного туристичного досвіду, на відміну від того, який сприймається як мононаправлений та надмірно спеціалізований.

В нашій країні словосполучення "екологічний туризм" у туристичній практиці вживають не завжди коректно: звичайно так називають тури природничого активного туризму, які по суті не мають екологічного наповнення; іншою протилежною тенденцією є звуження поняття екологічного туризму лише до турів із відвідуванням територій природно-заповідного фонду (ПЗФ). Заради справедливості слід зауважити, що не всі погоджуються з необхідністю розвитку екотуризму. В якості аргументів "проти" найчастіше наводять такі: екотуризм – це мода, яка швидко мине; додаткова вартість екологічного туризму зменшує величину туристського потоку; небажання туристів виконувати вимоги, пов'язані з охороною довкілля, теж зменшить кількість потенційних екотуристів. Багато науковців висловлюються взагалі проти розвитку туризму на природоохоронних територіях, тому що любі його форми є комерційним природокористуванням і не припустимі на територіях, де будь-яка господарча діяль-

ність заборонена. Навіть мале господарське використання заповідної території потягне за собою ще більші порушення. Почавши з отримання грошей за екотуризм, заповідники можуть спокуситися ще більшим заробітком – рибальськими турами, платним катанням на конях, реалізацією деревини, ягід, сіна і т.п. У підсумку, заповідник може перетворитися в звичайне господарство [1].

Нагадаємо, що у міжнародній практиці екологічним називають туризм, в основі якого лежать такі принципи: невиснажливе, стале використання природних ресурсів; забезпечення збереження природного, соціального і культурного розмаїття; ретельне планування, комплексний підхід, інтеграція екотуризму до планів регіонального розвитку; підтримка місцевої економіки, участь місцевого населення в розвитку туризму і отримання їм фінансових та інших переваг від цієї діяльності; підвищен-

ня рівня екологічної освіти відвідувачів і всіх учасників даного процесу; тісна співпраця організацій різного профілю, навчання персоналу; скорочення надмірних витрат природних і енергетичних ресурсів.

Однак в даному формулюванні відсутній критерій, який визначає особливі вимоги до адекватного і компетентного управління розвитком екологічного туризму в унікальних природних комплексах. Комплексна концепція управління передбачає екологічне виховання та освіту учасників екотуристичної діяльності і населення, спрямована на досягнення соціально-економічних цілей за умови збереження природної і культурної спадщини для майбутніх поколінь. Тому, взявши до уваги принципи екотуризму та концепцію сталого туризму, пропонується під екотуризмом розуміти цілеспрямовані подорожі на території з

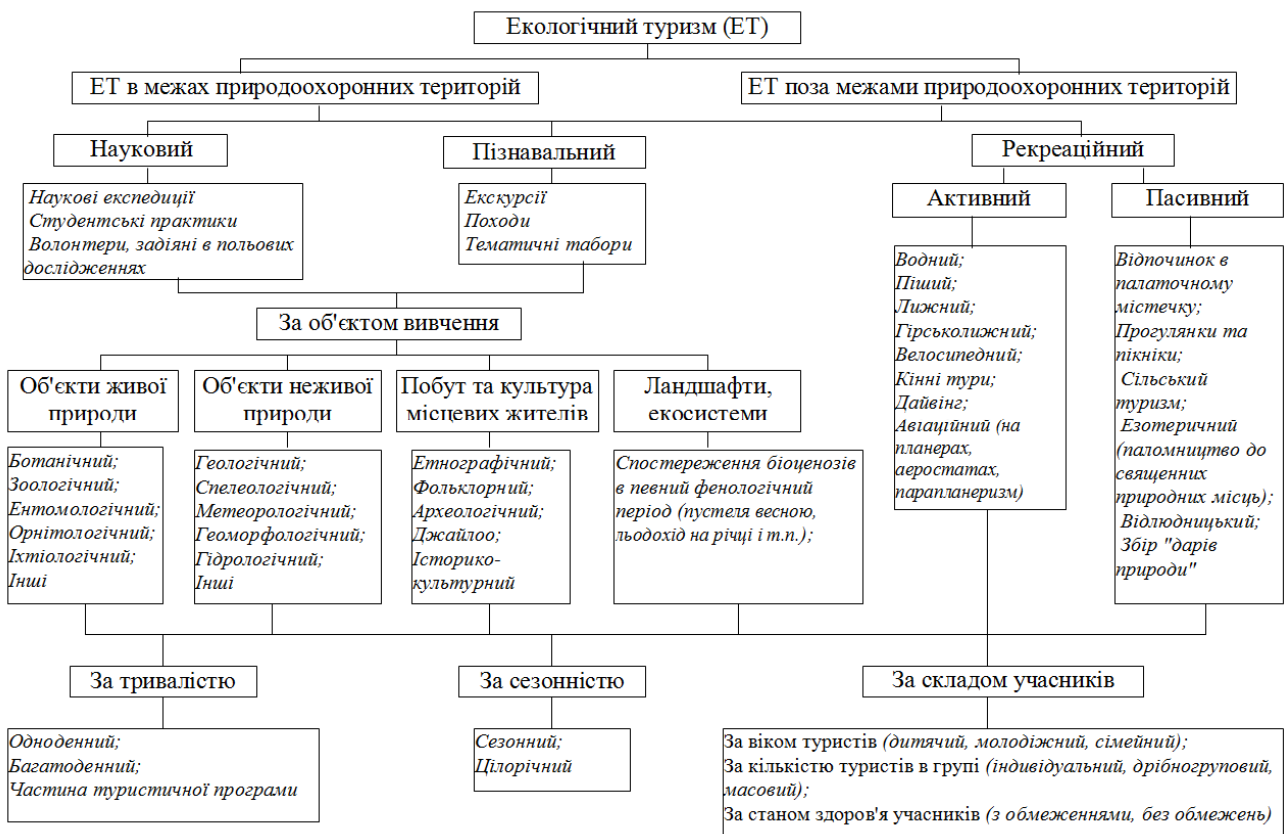

Рис. 4. Класифікація видів екологічного туризму

відносно непошкодженими екосистемами і етнокультурними комплексами, які забезпечують безпосередній внесок в охорону використовуваних ресурсів і підлягають адекватному режиму управління на основі концепції сталого розвитку.

Види екологічного туризму різноманітні, на підставі аналізу різних варіантів виділення видів і форм екологічного туризму, представлених рядом авторів, серед яких Дроздов, Мо-

ральова, Храбовченко, Таксанов, Blangu, Fennell в даній роботі запропонована наступна класифікація видів екологічного туризму, схематично представлена на рис. 4. Виділення видів і категорій екологічного туризму досить умовне. В одній подорожі можуть поєднуватися, наприклад, елементи наукового і рекреаційного туру, можливі комбіновані варіанти і на практиці досить складно провести чітку межу між різними видами екологічного туризму. По

суті, екологічним може вважатися будь-яка подорож, запланована і організована відповідно до принципів екологічного туризму. Проте, врахування особливостей різних форм екологічного туризму необхідне для ефективного планування та управління цим явищем з урахуванням категорій потенційних відвідувачів і специфіки природної території.

Висновки. Сучасна концепція екологічного туризму виникла на стику найактуальніших природоохоронних, економічних і соціальних проблем суспільства. Екологічний туризм покликаний, з одного боку, задовольнити людську потребу в спілкуванні з природою і культурою, а з іншого - вирішити соціально-економічні та природоохоронні проблеми віддалених регіонів. В ході дослідження було встановлено, що

в науковій літературі туристичного спрямування існує велика множина понять, які близькі за значенням до терміну екологічний туризм. Специфіка екологічного туризму полягає в особливому підході до управління та організації туристської діяльності, що змушує потенціал туризму служити охороні природи, соціально-економічному розвитку, сприяє підвищенню еколого-освітнього та загальнокультурного рівня туристів і місцевих жителів. Уточнений понятійний апарат, пропонувані методи, підходи, класифікації видів екотуризму можуть бути рекомендовані для використання при формуванні регіональних, місцевих стратегічних програм розвитку екологічного туризму, що сприятиме економічному зростанню і поліпшенню якості життя населення України.

Література:

1. Борейко В. Е. Троянский конь экотуризма: смерть для заповедной природы. - Киев: Киевский эколог-культурный центр, 2010. — 116 с.
2. Воробйова О.А. Збалансоване природокористування в рекреаційно-туристичній сфері : монографія; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. - Одеса, 2012. - 248 с.
3. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» №2456-ХІІ від 16.06.1992р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
4. Литовченко І. В., Логвин М. М. Природно-заповідні території як об'єкти екологічного туризму // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – No 1 (52). – 2012.- с. 60-65.
5. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22 червня 2009 року № 330 – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09>.
6. Основи екологічного туризму: навч. посіб. 2-е видання, доповнене / В. А. Сич, В. В. Яворська, К. В. Коломієць. - Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. - 240 с.
7. Сучасні тенденції формування екологічної інфраструктури природокористування : монографія / [Харічков С.К., Бережна І.В., Купинець Л.Є. та ін.] ; під ред. С.К. Харічкова ; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – Одеса, 2012. – 356 с.
8. Blangy S., Hanneberg P. Ecotourism in Europe: Two Views // The Ecotourism Society Newsletter, 5(2), 1995. - P. 1-3.
9. Boo E. Ecotourism: The Potentials and Pitfalls. Volumes 1, 2. - World Wildlife Fund. Washington, D.C., 1990.
10. Butler R. W. Tourism, Environment, and Sustainable Development. - Environmental Conservation, 1991.
11. Fennell D.A. Ecotourism: an Introduction. - 2008, London: Routledge, 282 p.
12. Weaver, D. (Ed.). (2001a). The encyclopedia of ecotourism. Wallingford, UK: CABI.
13. World Ecotourism Summit. Final Report; Session on preparatory meeting held in Americas. – Quebec, Canada – May, 2002.

References:

1. Borejko V. E. Trojanskij kon' jekoturizma: smert' dlja zapovednoj prirody. - Kiev: Kievskij jekolog-kul'turnyj centr, 2010. — 116 s.
2. Vorobyova O.A. Zbalansovane pryrodokorystuvannya v rekreatsijno-turystychnij sferi : monohrafiya / O.A. Vorobyova ; NAN Ukrainy, In-t probl. rynku ta ekon.-ekol. doslidzh. - Odessa, 2012. - 248 s.
3. Zakon Ukrainy «Pro pryrodno-zapovidnyy fond Ukrainy» #2456-XII vid 16.06.1992r. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
4. Lytovchenko I. V., Lohvyn M. M. Pryrodno-zapovidni terytoriji yak ob'yekty ekolohichnoho turizmu. / I. V. Lytovchenko, M. M. Lohvyn // Naukovyy visnyk Poltav's'koho universytetu ekonomiky i torhivli. – No 1 (52). – 2012.- s. 60-65.
5. Polozhennya pro rekreatsijnu diyal'nist' u mezhakh terytorij ta ob'yektiv pryrodno-zapovidnoho fondu Ukrainy [Elektronnyy resurs] : nakaz Ministerstva okhorony navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha Ukrainy vid 22 chervnya 2009 roku # 330 – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09>.
6. Sych V. A. Osnovy ekolohichnoho turizmu: navch. posib. 2-e vydannya, dopovnene / V. A. Sych, V. V. Yavors'ka, K. V. Kolomyiets'. - Odessa: Odes'kyy natsional'nyy universytet imeni I. I. Mechnykova, 2018. - 240 s.
7. Suchasni tendentsiyi formuvannya ekolohichnoyi infrastruktury pryrodokorystuvannya : monohrafiya / [Kharichkov S.K., Berezhna I.V., Kupinets' L.Ye.ta in.] ; pid red. S.K. Kharichkova ; NAN Ukrainy, In-t probl. rynku ta ekon.-ekol. doslidzh. – Odessa, 2012. – 356 s.
8. Blangy S., Hanneberg P. Ecotourism in Europe: Two Views // The Ecotourism Society Newsletter, 5(2), 1995. - P. 1-3.
9. Boo E. Ecotourism: The Potentials and Pitfalls. Volumes 1, 2. - World Wildlife Fund. Washington, D.C., 1990.
10. Butler R. W. Tourism, Environment, and Sustainable Development. - Environmental Conservation, 1991.
11. Fennell D.A. Ecotourism: an Introduction. - 2008, London: Routledge, 282 p.
12. Weaver, D. (Ed.). (2001a). The encyclopedia of ecotourism. Wallingford, UK: CABI.
13. World Ecotourism Summit. Final Report; Session on preparatory meeting held in Americas. – Quebec, Canada – May, 2002.

Аннотация:

В. А. Сыч. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА

В статье рассмотрен вопрос отсутствия единой используемой терминологии в сфере экотуризма, предлагаются уточнения в действующих понятиях и дается новое определение экологического туризма. Предлагается классификация видов туризма с учетом критерия туристской дестинации, где в зависимости от цели туристического путешествия изменяется и характер туристической местности. Отмечена активизация процессов формирования системы природоохранных территорий, в том числе и в Украине, которые выступают основой для развития экотуризма. Согласно природоохранным законодательным нормам, одним из видов использования территорий и объектов природно-заповедного фонда является их использование в оздоровительных и других рекреационных целях. Рассмотрены понятия, наиболее близкие по своему содержанию термину "экотуризм", такие как "мягкий туризм", "природный туризм". Проанализированы основные концептуальные подходы, которые преобладали в сфере изучения туризма с 60-х годов прошлого века, среди них защитная, предупредительная и адаптационная концепции. Экологический туризм подпадает под альтернативный туризм, который противопоставляется массовому туризму. В конце прошлого века появилась концепция устойчивого туризма, который с одной стороны отвечает тем же критериям экологичности как и "мягкий туризм", с другой стороны он должен ориентироваться на интересы местного населения. В статье приведены принципы экотуризма, которые используются в международной практике, вместе с тем подчеркивается, что среди принципов такой, как компетентное управление развитием экотуризма на уникальных природных комплексах. На основании анализа различных вариантов выделения видов и форм экологического туризма предложена классификация видов экологического туризма.

Ключевые слова: экотуризм, рекреационно-туристическая деятельность, природоохранные территории.

Abstract:

V.A. Sych. CONCEPTUAL FRAMEWORK OF THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL TOURISM

The article addresses the issue of the lack of a single terminology used in the field of ecotourism, offers clarifications in existing concepts and provides a new definition of ecotourism. The emergence of ecotourism occurred as a result of increasing self-awareness and understanding of the global problems of mankind by the broad masses, who are now in favor of ecologization of various spheres of life. New trends to independent travel appeared on the tourist market, the range of the offered recreational and tourist services has expanded. The article proposes a classification of types of tourism, taking into account the criterion of tourist destination, where, depending on the purpose of tourist travel, the nature of the tourist area also changes. The intensification of the processes of formation of a system of protected areas, including in Ukraine, which are the basis for the development of ecotourism, was noted. According to environmental legislation, one of the uses of the territories and objects of the natural reserve fund is their use for tourist and other recreational purposes. Concepts that are closest in content to the term "ecotourism" are considered, such as "soft tourism" and "nature tourism." Natural tourism is a broader concept than "ecotourism", and is not always identical to it. The main conceptual approaches that have prevailed in the study of tourism since the 50s of the last century are analyzed. In the postwar period, the "defensive" concept prevailed, which tended to view tourism uncritically as an economic advantage for most tourist destinations. So, the mass tourism sector emerged. During the 1970s, the "defensive" concept faced a "precautionary" concept that viewed mass tourism in a more critical light due to its negative consequences. The next logical step in this evolution was the emergence 1980s of the "adaptation" concept, which introduced the concept of "alternative tourism" as a qualitative alternative to mass tourism. Ecotourism falls under alternative tourism. Mass tourism is in this model as a mutually exclusive category of tourism, divided by the so-called "conceptual barrier", such a structure is common in the literature. Ecotourism can strengthen the product of mass tourism, offering opportunities for diversification, enjoys particular attractiveness in light of the increasing "greening" of the tourism market. In turn, mass tourism provides a large market of potential ecotourists, which helps to position ecotourism as an important stakeholder (stakeholder) that can lobby interests along with stakeholders in other sectors, such as agriculture and logging. At the end of the last century, the concept of sustainable tourism emerged, which was conceived as tourism, which would not threaten the economic, social, cultural or ecological integrity of a tourist destination for a long time. It should meet the same criteria of environmental friendliness and impact on the social sphere, as "soft tourism", but it should be guided by the interests of the local population. Sustainable tourism can also be realized in cities, while ecotourism takes place in areas close to nature, taking into account environmental, social and cultural influences. Based on this, ecotourism connects the sustainable development of the territory with nature conservation, that is, it should contribute to the preservation of natural resources, and also provides opportunities for environmental education for tourists and the public. The article presents the principles of ecotourism, which are used in international practice, at the same time emphasizing that among the principles are such as competent management of the development of ecotourism in unique natural complexes. Based on the analysis of various options for identifying types and forms of ecotourism, a classification of ecotourism types has been proposed.

Key words: ecotourism, recreational and tourist activity, nature protected areas.

Надійшла 22.04.2019 р.